

Митровачка гимназија
Сремска Митровица, Светог Саве 2

Матурски рад из филозофије

ТЕМА:

Анархистичка критика друштва

Ментор:
Филип Николић

Ученик:
Стефан Милошевић, IV₅

Сремска Митровица, мај 2017.

Садржај

Увод	3
Објашњење „државе”	4
Стварање природне идеологије	7
Аристотел и етика врлине	7
Етика дужности или Кантова етика.....	9
Утилитаризам и утилитаристички морал	11
Одлике државе и друштва.....	13
Систем образовања.....	13
Правда и безбедност.....	16
Економија и економски системи	18
Слободно тржиште.....	19
Појам „слободе појединца”.....	20
„Није лако данашњем робу објаснити да је роб...”	22
Идеологија се не може заснивати на речима	24
Закључак.....	30
Литература.....	31

Увод

Овај матурски рад ће се бавити филозофијом политике и стварањем идеалне природне идеологије која приличи садашњем историјском тренутку. Да би тако нешто било могуће потребно је кренути од првобитног разумевања егзистенције човека, његових нагона и стварања првих уређених државних заједница у историји. Пре него што се упустимо у тај задатак даћу само скицу проблема.

Материјална добра стварају ефекат за све људе у смислу њихове социјалне димензије.¹ Човек по свом одређењу има право да поседује материјална добра уколико их је стекао сопственим радом. Данас се сусрећемо са феноменом енормног повећања апетита за поседовањем материјалних добара, до те мере да та појава почиње да угрожава како цивилизацију, тако и планету. Критиковање друштва је појам на који се све чешће наилази у свакодневном животу слободних грађана савременог доба, али да би се дошло до могућности критиковања друштва потребно је образложити сва грађанска права која човек стиче својим рођењем.

Даћу себи слободу да пре него што детаљније изложим своје тезе, узмем као пример једног просечног слободног грађанина савременог доба који је стекао своје гласачко право државним уставом. Пре свега, сви људи се у савременом добу рађају као слободни. Када наврши одређен број година (у зависности од државе и њеног устава) човек стиче политичку моћ добијањем права гласа у својој држави, слово закона даје легитимитет друштвеном делању. Самим тим човек добија право да бира власт у свом окружењу, као и да учествује у

¹ Свака идеологија дефинише свој однос према материјалним и духовним добрима, при чему и духовна добра можемо посматрати у односу на материјална. Свако друштво у складу са својом идеологијом бира однос према материјалним добрима – то има последице како на природу којом човек управља, тако и на културни ниво у ком људи осцилују. У ери глобализације и напредне технологије ефекат разних идеологија је не само видљивији већ може бити и снажнији – на нивоу природе поготово, где је ефекат већи што се човек више меша у природне токове, што повлачи одређену одговорност.

стварању ограничења истој тој власти кроз изборни процес. Грађанин добија прилику и да сам буде биран у изборном процесу, или да на неки други начин своју политичку моћ претвори у дело. Ипак, појам слободе грађана, као и њихова (наша) слобода су битно другачији на папиру у односу на реални живот – изгледа да идеологија даје погрешне резултате у пракси. Рецимо, наш слободни грађанин је рођен у демократски оријентисаном окружењу и има једнака грађанска права као и сви слободни грађани којима је окружен у својој држави. Сви они имају право да бирају државну власт, право да учествују у власти и могућност да ограничавају моћи те власти у границама закона. У истој тој, демократски оријентисаној држави, одлуке о постављању власти се доносе на основу већинског гласачког тела, што значи да ће увек постојати онај део слободних грађана који ће живети онако како им је неко други одредио. Замислив је сценарио када ће морати невољно, зарад опстанка, да пусте масу да их води. Долази тај тренутак када човек несвесно продаје своју слободу да би опстао у савременом друштву. Шта када човеково самопоштовање нестане, или када његова свест о сопственој слободи потпуно изгуби свој смисао. Да ли би то било грађанско право и слобода човека? Мој циљ је да кроз овај рад одбраним слободу, најпре кроз приказ проблема и његову критику, након чега бих понудио концепт налажења решења за добијање суштинске слободе грађанина у савременом друштву.

Објашњење „државе”

Држава је организација која има монопол власти у одређеној друштвеној заједници, поставља се као сила изнад друштва ради заштите поретка. Термин „држава” уско повезује појмове као што су *моћ, слобода, вредности, култура, својина, безбедност* и *правда*, као и контролу и дефинисање истих тих појмова на нивоу појаве у пракси.

Настанак првих државних заједница забележен је у четвртом миленијуму старе ере на просторима Мале Азије и данашњег Египта. У Месопотамији, на просторима Мале Азије, настају први градови као што су: Урук, Ур, Ериду, Ларса, Лагаш и Киш док се у том периоду на просторима данашњег Египта уједињују мање провинције у једну заједничку државу коју данас називамо Стари Египат. Прве државе су настале постављањем сила изнад друштва и доношењем првих закона. Један од најстаријих и најбоље очуваних законика из периода настанка и развоја првих држава јесте Хамурабијев законик. Овај законик нам својим садржајем знатно помаже при разумевању и стварању слике о првим друштвеним уређењима. Хамурабијев законик правна питања решава од случаја до случаја, па тако не постоје тачне одреднице и закони, у смислу у коме их данас сусрећемо у модерним државама, његове правне норме се односе на појединачне случајеве и не познаје апстрактну правну норму. Ипак, при свакој пресуди прати се одређени принцип правде, по начелу „око за око, зуб за зуб”.

У првим светским цивилизацијама, као и у данашњој, постојали су друштвени слојеви. Увек је постојао слој сиромашних људи који нису имали (скоро) никаква права наспрам својих ауторитета, који су опет имали некога изнад себе који је могао да ограничи њихову слободу под заштитом законика и правде. Некада се најсиромашнији слој називао слојем робова, из тога и следи име тадашњег организовања друштвене заједнице – робовласничко друштво. Овакав облик друштва је владао светом све до краја другог миленијума нове ере када је званично укинут законом. У робовласничком друштву које се протезало од првих држава Месопотамије, Египта, Грчке и Рима, па до осамнаестог и деветнаестог века у САД и Европи у мањем броју, роб је увек био на неки начин обесправљен у односу на слободне људе. У поменутом Хамурабијевом законнику наводи се случај када во усмрти слободног човека – накнада је пола мине сребра. У случају да во усмрти роба,

накнада је трећина мине сребра². Често су власници робова имали сва права над њима, поседовали су њихове животе, имали су право да их убију уколико нису били задовољни њиховим радом, итд. Робови често нису имали већа права од животиња.

Данас најнижи слој не називамо слојем робова, пошто је укинут међународним конвенцијама и донета уредба да ни један човек не може бити нечије власништво, пошто се рађа слободан. На место најнижег слоја је дошао, једноставно, слој сиромашних. Ипак, као што сам већ напоменуо, кроз овај рад усудићу се да дам себи слободу изражавања, па тако сматрам да имам право, или ћу га тек стећи, да назовем најнижи слој данашњег друштва слојем модерних робова.

² § 251. и § 252, *Хамурабијев законик*, превод Чедомира Марковића, Београд, 1925.

Стварање природне идеологије

Идеологија је скуп идеја којим тумачимо стварност, али исто тако и на основу којих деламо. Кодекс исправног делања називамо речју *морал*. Зато ћу изложити три најпознатија етичка приступа, да бих касније могао одмерити који највише пристаје слободном грађанину.

Аристотел и етика врлине

Аристотел, грчки мислилац, ученик великог Платона, ученик који је надмашио учитеља, током свог живота ствара концепт идеалне државе. Аристотел сматра да сваки човек по својој природи тежи срећи, а да етика испитује могућности да ту срећу постигнемо. Кључна реч која се провлачи кроз Аристотелове реченице јесте *врлина*.

„Мој најбољи пријатељ је човек који желећи ми добро то жели само због мене.” – Аристотел³

Сваки човек треба да тежи раду на својим врлинама и, позивајући се на разум, чини добра дела не очекујући награду. Само уколико човек развија своје врлине и слуша свој разум може пронаћи своју праву срећу. То је срећа која приличи људској природи која је делом рационална, делом не – Аристотелова етика тежи да све стране наше природе доведе у равнотежу под врлином правичности. Он каже да постоје две различите врсте врлина, то су етичке врлине и дијаноетичке врлине.

Етичке врлине су практичне, односе се на човекову вољу и делатност. Врлина у ствари није ништа до проналажење „златне средине” између две крајности које се везују за неку особину карактера. Врлина је у умерености на неки

³ <http://izreka.com/index.php/osobe/209-aristotel-izreke-citati-misli>

начин. На пример, једна од најцењенијих етичких врлина јесте храброст. Да нема храбрости такве каква јесте не би било делања, а остале врлине не би нашле свој пут до праксе. Што значи да није добро бити кукавица, јер иако може бити лакше, цена одустајања од борбе је много већа. Са друге стране, храброст постаје лудост оног тренутка када човек не поступа паметно, на пример храбро јури у смрт. Тако да без памети, храброст је узалудна. Етичке врлине настају тако што најпре разум (разумски део душе) спознаје да може контролисати део пожуде (пожудни део душе) и то онај део који се води вољом појединца. Сваки појединац који поседује вољу поседује и слободу делања, али она тек добија свој смисао када воља бива управљана разумом. Будући да је разум тај који је у стању да процени и донесе исправне одлуке, онда остаје да временом усмеравањем и формирањем воље разум креира врлину у души човека, да гради његов карактер. Према Аристотелу, врлине су нешто што приличи човековој природи, али на човеку је избор да ли ће их градити или не, што значи да оне не постоје по себи, али се могу развијати.

Дијаноетичке врлине су врлине разума и оне су теоријске. Саме имају виши положај у односу на етичке, будући да долазе од дела душе који је у стању да схвати вечне и непромењиве законе и истине. Оне подразумевају мудрост пре свега, па после упућују на бављење науком, или другим вештинама. Човек бавећи се науком налази одговоре на питања, а тип људи који на овакав начин тражи срећу је онај који се бави проучавањем узрока свега што постоји.

На Аристотелову причу о врлинама надовезао се познати персијски исламски филозоф Руми, па је тако овај филозоф рекао на који начин ману можемо претворити у врлину. Следећи примери су његови одговори на нека од питања као што су: „Шта је то љутња?” или „Шта је завист?”. Руми *љутњу* дефинише као неприхватање ствари које су изван наше контроле, а ако их прихватимо, онда то постаје врлина, а та врлина је *толеранција*. Сличним шаблоном Руми поставља и дефиницију за *завист*, то је неприхватање

доброг у другима, а ако то добро у другима прихватимо, онда то постаје нова врлина, то јест *инспирација*. „Не тражи Рај и Пакао у будућности, они су овде и сада. Ако можеш волети некога без очекивања и без рачунице ти си већ у Рају. Ако си у свађи и мржњи, ти си у Паклу” – Руми⁴

„Да бисмо били срећни, врлине треба да буду наше навике”, каже Аристотел у свом делу *Никомахова етика*, оне су нужан услов за нашу срећу. Поента целе Аристотелове приче јесте то да човек чини добро зато што је то добро по себи, до чега човек долази истраживањем своје природе. Када човек чини добро он не сме очекивати награду, награда поништава све што је добро, она ствара илузију привремене среће. Проблем настаје када човек погрешно, шта се онда дешава са њим и да ли се све добро које је човек чинио поништава, да ли је то његова казна за грешку? На пример, Аристотел је сматрао да ако потомци неког врлог човека ураде нешто срамно, да то аутоматски значи да њихов предак није остварио срећу (иако је живео у складу са врлином, није успео да је пренесе на друге, односно укаљали су му име).

Етика дужности или Кантова етика

„Поштовање моралног закона је осећање које се проузрокује интелектуалним разлогом, а то осећање је оно једино што сазнајемо потпуно, а приори и чију нужност можемо увидети.”⁵

„Стога ни морал, истину говорећи, није учење о томе како себе треба да усрећимо, него како треба да постанемо достојни среће.”⁶

⁴ <https://www.magicus.info/alternativci-i-korisnici/zanima-vas/zatvorio-sam-sve-cesme-sapata-sai-ljubav->

⁵ Имануел Кант, *Критика практичног ума*, стр. 95

⁶ исто, стр 148.

„Што се размишљање чешће и постојаније њима бави, две ствари испуњавају душу увек новим и све већим дивљењем и страхопоштовањем: звездано небо изнад мене и морални закон у мени.”⁷

Из ових реченица из *Критике практичног ума* можемо наслутити како Кант замишља идеално функционисање друштва. Кант у просветитељском маниру сматра да сваки човек мора да се служи пре свега својим умом. Човек мора да се развија интелектуално и да сам сагледа разлоге зашто је потребно да својим знањем и својим поступцима допринесе друштву и да никако не ради на штету других појединаца, а када ради у њихову корист – да то не буде искоришћено ради неког другог циља, јер човека треба третирати као сврху по себи, а не само као средство. Морални закон се открива као дужност, зато што долази од ума као правило делања. Ум је способан за највише спознаје и у хијерархији различитих моћи сазнања зато заузима прво место. Он је крик слободе који је усађен у сваког човека, и као закон ума потпуно независтан од животног искуства.

Појединац има дужност према својој околини. Та дужност јесте да чини добро, не само за себе, него и за сва друга разумна бића, и слично као у Аристотеловој причи, не тражи награду за то добро. Дужност је чинити добро ради доброг. Награда је чиста савест. Разлика између Аристотела и Канта је у томе што Аристотел тражи доброту као осећај исправности, морал је нешто што настаје праксом и исцрпљује се у врлом делању – ако начинимо своје карактере врлим они ће произвести исправне резултате. Кант тражи одговор шта је тачно, а шта нетачно, кроз дефинисање моралних закона. У оба случаја разум и ум имају улогу у дефинисању морала, тако што утичу на вољу или жељу. Али док је код Аристотела пракса судија, код Канта је то на неки начин теорија која претходи пракси. Могу бити лош човек, а знати шта је исправно

⁷ исто, стр. 179.

и бирати да то учиним, тј. не морам бити изграђен карактер да бих поступао добро. У случају Аристотела појединац је много више повезан са заједницом, као политичко биће, и читава морална филозофија је много флексибилнија јер зависи од околности. Крајњи смисао етике дужности и етике врлине огледа се у исправности човекових поступака, да би човек доживео мир и пронашао срећу он мора имати чисту савест, мора направити разлику између награде за доброту и чисте савести, оне иду једна са другом само када се о њима не мисли у једном оквиру. Битно за оба приступа јесте да слобода има везе са знањем и чињењем добра које се најпре спознаје мислима, слобода је одређена остварењем природе – другим речима, слобода није било шта.

Утилитаризам и уталитаристички морал

Утилитаризам је етичка, правна, социјална, економска и психолошка теорија, која у понашању људи као врхунску вредност истиче владавину принципа корисности. Дакле, не бране се неке више моралне, или друге врлине или вредности, истине, осим ако нису утемељене на жељи. Принцип моралности је корист већине, а не нешто универзално што открива појединац врлином. Идеја утилитаризма потиче из 18. и 19. века и развили су је енглески филозофи Џереми Бентам и Џон Стјуарт Мил. Ови филозофи су сматрали да је исправно да човек предузме акцију ако и само ако том акцијом покреће задовољство већине, у супротном његова акција се сматра егоистичном, неисправном и самим тим се не одобрава.

Као и у свакој идеологији и држави, па тако и у уталитаристичкој, долази до проблема када је у питању правда. Поставља се питање да ли је исправно да маса на основу свог субјективног уверења може да суди појединцу? Само јер је у крајњој линији задовољна тиме. Оваква правда не мора бити морална, довољно је само да је већина одобри и да види сопствену корист у њој.

Утилитаризам се директно супротставља идејама Аристотела и Имануела Канта. На основу жеље одређује задатак разуму, док је код поменуте двојице супротно. Утилитаризам тражи оно што је корисно за већину, по цену колатералне штете, то јест мањине. Мањина има право протеста, али све док већина има корист правда у утилитаристичком друштву је тиме задовољена. Утилитаризам је најдоминантнији политички принцип савременог друштва, он је уграђен у западну културу кроз парламентарне системе република и принцип владања. Проблем са утилитаризмом је у томе што се политичка моћ мери само количином гласова, а не и мудрушћу оних који бирају – што може имати, и има велике последице. Због свега овога у причи са утилитаризмом реч *морал* апсолутно губи своје основно значење, исто као и термини *слобода* и *слобода мишљења*.

Одлике државе и друштва

Политика управља нашим животима, хтели ми то или не, били ми мудрији од политичких одлука или не – неке од њих просто не можемо избећи будући да се као грађани рађамо, а држава управља условима под којима грађани живе. Не постоји начин да грађанин, колико год исправан и добар био, буде ван утицаја државних питања безбедности. Исто као што је немогуће да функционише независно од државне економске политике, политике образовања и многих других. Анализираћу неколико појава у домаћој политици и указати на проблеме који из њих произилазе.

Систем образовања

Човек по свом природном нагону настоји да поставља себи питања и да тражи одговоре на њих. Добре одговоре на своја питања човек проналази истраживањем, образовањем и културом. Квалитетан и унапређен систем образовања је неопходан да би држава напредовала као заједница способних појединаца који тада чине снажан скелет државе. Човек читавог свог живота учи, и своје образовање и културу првенствено стиче од своје околине, касније долазе образовно-васпитне институције. Сматрам да је систем образовања знатно застарео, и, усудићу се да кажем, уништио је основни принцип квалитетног образовања, а то је креативност. Савремени ученик, када се спрема за тест знања, учи да би се његово размишљање о већ задатим мишљењима класификовало бројевима од један до пет (од пет до десет на факултетима). Тај број који ће одредити његову будућност и могућности, понекад не представља реално знање, некада може да се лажира, или купи. Оцењивање је недорасло својој сврси, а постало је једино што се рачуна. Уместо да да слику знања појединца, оно ствара конкуренцију која се мери само крајњим бројним резултатом. Сусрећемо се са проблемом наметања

готових истина, широких програма који су често неприлагођени узрасту, који траже чињенице од ученика – а не тражење чињеница. Сусрећемо се и са обесмишљавањем знања као и немогућношћу његове практичне примене, осим за стицање оцена. Такав начин спровођења савременог система образовања убија креативност и могућност здравог размишљања. Дobar део проблема лежи у лошем спровођењу система, али рекао бих и да је сам систем погрешно постављен – тако да све мање служи васпитању и стварању човека, а све више тржишног радника. Да би човек својим знањем и врлинама био од користи друштву он мора исказати своју креативност. Под појмом *креативност* не подразумева се, наравно, креативност као уметнички нагон, него нешто што је потребно за формирање и преношење било каквог искуства, знања или идеја, али тако што човек самостално истражује и тестира истине. Без креативности образовање и култура губе свој смисао, човек не може своје знање да заснује на простим дефиницијама из уџбеника и утапањем у масу.

Образовање у Србији се одвија под надзором Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Постојање система образовања у Србији датира још од 12. века, а данас се дели на предшколско (вртић), основно (основна школа), средње (средња школа) и високо образовање (факултети универзитета и академија уметности). „Свако има право на образовање. Основно образовање је обавезно и бесплатно, а средње образовање је бесплатно. Сви грађани имају, под једнаким условима, приступ високошколском образовању. Република Србија омогућује успешним и надареним ученицима слабијег имовног стања бесплатно високошколско образовање, у складу са законом.”⁸ Дакле, у Србији је школовање бесплатно и обавезно у виду основног образовања. По таквим тврдњама сваки човек има једнако право на бесплатно основно образовање, и таква држава би требало

⁸ Устав Републике Србије, члан 71

да има висок проценат образованог, а не само писменог становништва. Па тако просечан становник Републике Србије има просечну плату која се креће од 41.000,00 до 46.000,00⁹, а годишње би требао да издвоји више од 13.000,00 динара за уџбенике за једно дете, које похађа основну школу (истраживања Б. Борисављевић, новине „Вечерње новости“¹⁰). Устав Србије такође каже да угрожени становници Републике Србије, они који примају социјалну помоћ, имају право на јефтиније или чак бесплатне уџбенике. Такође и треће дете у породици, као и свако наредно дете, има право на бесплатне уџбенике, дакле таква породица би морала годишње да издвоји „само“ око 26.000,00 динара за уџбенике за децу. Наравно, сами уџбеници нису довољни да би се ђак опремио за школу. Поред осталих трошкова, питање је колико је образовање бесплатно.

Што више учених, образованих људи у држави има, то је већа вероватноћа да ће било који, неодрживи систем, који доводи људе до ивице егзистенције (или егзистенцијализма), пасти. Овакав систем образовања пружа држави масу спремну да прихвати минималне услове за живот јер нису научени да испитују своје могућности и померају своје границе (док мањина која преостаје углавном прелази преко државне границе). Задовољавамо се често пуким финансијским миром. При томе, мислим да ово није критика из позиције друге идеологије. Систем просвете креира држава, социјалну политику и политику запошљавања такође, мотиви и последице се могу испитати.

⁹ <http://www.cekos.rs/statistika/zarade-prose%C4%8Dne-neto-zarade-u-srbiji/2017>

¹⁰ <http://www.novosti.rs/vesti/beograd.74.html:540630-Komplet-knjiga-i-do-15000-dinara>

Правда и безбедност

Правда представља вредносно начело расподеле које одређује колико добара и колико терета (односно права и обавеза) треба дати субјектима друштвених односа. С обзиром на то да расподелу преко закона врши држава евидентно је да између правде и права постоји нераскидива веза. Правда је такође и концепт правичног и моралног поступања према свим особама, посебно у закону. На правду се често гледа као на стални напор да се чини оно што је исправно.

Пред Уставом и законом сви су једнаки¹¹. Изгледа да би требало дефинисати у Уставу Републике Србије ко су, или шта су *сви*. Оваква реченица која казује о једнакости свих грађана пред законом делује исправно, тачније јесте исправна и то би могло бити тако, али није.

Постоје разни примери који поништавају овакву тврдњу у Републици Србији. Један од најупечатљивијих примера свакако јесте случај проф. др Драгана Веселинова из 2003. године. Дана 15. априла 2003. године Катарина Марић погинула је у саобраћајној несрећи у Београду усред дана, стојећи мирно на пешачком прелазу у строгом центру града, на углу улица Његошеве и Београдске. Узрок ове несреће била је неодговорна возња Стевана Бакаловог, возача владиног службеног возила којим је тада превозио тадашњег министра пољопривреде, шумарства и водопривреде у влади Републике Србије, проф. др Драган Веселинов. Возач је ишао толиком брзином да је, после проласка кроз црвено светло на семафору, обарања три пешака, усмртио Катарину Марић, срушио два стуба и семафор и зауставио се тек при удару у дрво. Поступак за овај случај се водио неколико година, па је проф. др Драган Веселинов марта 2009. године приликом саслушања у Другом општинском суду изјавио да је возило тог дана прошло кроз зелено

¹¹Устав Републике Србије, члан 21

светло. Међутим, после несреће 2003. године проф. др Драган Веселинов изјавио је да не зна да ли је возило прошло кроз црвено или зелено светло, а сведоци, као и повређени на лицу места, су сведочили како је службени цип владе Републике Србије прошао кроз црвено светло. На питање адвоката породице Марић зашто је дао различите исказе проф. др Драган Веселинов је одговорио, а то је пренела и Радио Телевизија Србије: „То је мој политички став”. Овај случај директно крши изјаву о једнакости свих грађана пред законом из простог разлога што за погибију Катарине Марић и повређивање још три лица на месту несреће нико није одговарао. Проф. др Драган Веселинов је помоћу могућности позивања на имунитет (народни посланик, у складу с Уставом и законом, ужива имунитет од дана потврђивања до дана престанка мандата) пред судом прошао без икакве одговорности за несрећу. Није био осуђен ни за лажно сведочење. Једина „казна” за њега је била оставка на месту министра у влади Републике Србије, док је против возача, Стевана Бакаловог, покренут кривични поступак са могућношћу осуде на једну до осам година затвора. Напомињем да проблем није само у злоупотреби система, већ у системској грешци која дозвољава да ипак нису сви једнаки подједнако. Овим примером сам хтео да покажем колико из перспективе система обичан човек може бити безначајна и обесправљена личност.

Безбедност је комплексан појам око чијег дефинисања није постигнут општи консензус у друштву, главни разлог је могуће наћи у различитим перцепцијама тог појма. Безбедност се може сматрати циљем који није могуће остварити у потпуности, али чијем се максималном степену остварења тежи. Речено простим језиком апсолутна безбедност није могућа, барем не у околностима у којима се људско друштво налази.

Економија и економски системи

„Први који је оградио земљиште и рекао: „Ово је моје”, и уз то наишао на простодушне људе који су му поверовали, у ствари је оснивач цивилизованог друштва. Колико ли би спречио злочина, убистава и ратова, од колике ли би беде и страха поштедео људски род онај који би почупао коље и затрпао јарак, довикујући ближњима: „Не верујте варалици! Пропашћете ако сметнете с ума да плодови припадају сваком а да земља није ничија!”. Врло је вероватно да су тада прилике биле такве да се даље није више могло на исти начин, јер појам својине, који зависи од већег броја других појмова који су му морали претходити и постепено се развијати, није се могао родити у човеку изненада.”¹²

Економија је научна дисциплина која проучава основна правила понашања и економске законитости у привредним активностима. У свакој епохи развоја, економија проучава привредне активности, како друштво користи оскудне ресурсе ради производње добара и услуга и врши њихову расподелу међу члановима друштва. Економија је уско повезана и са другим наукама: социологијом, демографијом, политиком... У савременим друштвима постоје два доминантна типа друштвених односа – капитализам и социјализам. Капитализам је економски систем који карактеришу приватно власништво, лични профит и конкуренција. Капитализам је данас широко прихваћен у свету. Државни социјализам, са друге стране, подразумева колективно власништво над производним ресурсима, постизање циљева које поставља држава и државна контрола економских токова. Социјализам је током двадесетог века доживео процват у многим деловима света, али у суштини никада није истински остварена идеја социјализма, него су многе земље направиле комбинацију капитализма и социјализма.

¹² Жан Жак Русо, Расправа о пореклу неједнакости међу људима, *Друштвени уговор*, стр. 161.

Свака држава је дужна да заштити све своје грађане од економског искоришћавања, па и Србија, што је и наглашено у Уставу Републике Србије кроз неколико чланова. Економско уређење у Републици Србији почива на тржишној привреди, отвореном и слободном тржишту, слободи предузетништва, самосталности привредних субјеката и равноправности приватне и других облика својине¹³. (Члан 82) Сви имају једнак правни положај на тржишту. (Члан 84) Као и у великом делу Устава Републике Србије, тако и у причи о економији константно се наглашава појам „једнакости”. Да ли постоји место за такав појам у друштву које је подељено у класе?

У савременом капиталистичком друштву човек је осуђен на ограничене могућности какве добија у оквиру класе у којој је рођен. Чињеница је да је међугенерациска покретљивост¹⁴ данашњег система затворена, а да 1% светске популације поседује половину светског богатства¹⁵.

Слободно тржиште

Слободно тржиште је свако оно тржиште у коме купци и продавци врше добровољну размену робе и услуга на темељу заједнички договорене цене. Слободно тржиште као концепт економије, односно политичке економије, представља крајњу супротност државној, односно диригованој привреди. Дакле, слободно тржиште је општи термин који користимо за скуп размена које се дешавају у друштву. Самим тим што је наглашено да је тржиште слободно значи да привредни субјекти имају потпуну слободу у вези са

¹³ Друштвени однос у коме људи једни другима признају право власништва над одређеним добрима

¹⁴ Разлика између класног положаја појединца и његових родитеља: Ако се установи да је у великом броју случајева мали проценат људи променио положај у односу на своје родитеље, каже се да је класна структура затворена

¹⁵ <https://www.theguardian.com/money/2015/oct/13/half-world-wealth-in-hands-population-inequality-report>

одређивањем купопродајних односа. Оно се дешава између две стране које ишчекују сопствену корист.

„Обе стране учествују у размени јер очекују да ће бити на добитку. Исто тако, свака страна пристаће (или ће одбити) да понови размену у будућности јер су у блиској прошлости испуњена (или нису испуњена) њена очекивања. Трговина или размена одвија се управо због тога што су обе стране на добитку; ако не би очекивали добитак, они не би добровољно ступили у размену.” – Мареј Ротбард, „Шта је слободно тржиште?”¹⁶

На слободном тржишту не постоји страна која губи, сам пристанак на размену је показатељ жеље, самим тим и добити од размене. Тако је бар замишљено, а слободно тржиште је економска матрица капиталистичких држава. Када оно не функционише? Ако маркетинг и шпекулације одлучују о вредности нечега на тржишту, а циљ је профит, онда је много лакше „продати причу” него сам производ. Основна замисао слободног тржишта је била да људска потреба диригује напредак кроз развој технологије и просвећивање купаца и продаваца, очигледно је да је моменат просвећености изостао и да слободно тржиште не води бољитку свих него заради појединаца.

Појам „слободе појединца”

„Законодавство се заснива на принципу ограничења слободе свакога на услове под којима може постојати слобода оног другог и то по заједничким општим законима.” – Имануел Кант¹⁷

¹⁶ <http://www.slobodaproperitet.tv/node/567>

¹⁷ <http://mudremisli.net/immanuel-kant-citati-izreke/>

Слобода се односи, у најопштијем смислу, на тврдњу „бити слободан“ и означава стање у којем субјект може да делује без присиле и забране. Положај човека супротан слободи јесте ропство. Слобода је врло широк појам. Може да се посматра са различитих аспеката. Слобода се огледа у праву на мишљење, на физичку слободу, праву на одабир, праву на живот, на веру, праву на потомство, праву гласа без последица и многим другим правима. Поједностављено, слобода је право појединца на људске потребе без последица од стране друштва. Људска слобода треба бити наравно ограничена, али не у свим сегментима, већ искључиво у оним који имају штетне последице на целокупно друштво или неког појединца. У филозофији постоји више повезаних одређења појма слободе. Слобода као слобода избора подразумева способност човека да бира између различитих могућности и да доноси одлуке. Слобода као аутономија делања значи могућност делања по сопственој вољи које претпоставља одсутност сваке принуде споља, а уједно је делање по неком општем принципу. Слобода некада подразумева све оно што не штоди другоме. Овај појам слободе подразумева самоограничење, јер би безгранична слобода била самовоља, односно негација слободе другог.

Овај део ћу завршити цитатом Карла Маркса који се може посматрати у вези са почетним Русоовим. „Царство слободе почиње тек тамо где престаје рад који је одређен невољом и спољашњом целисходношћу; по природи ствари, оно лежи изван области материјалне производње... Слобода се у овој области може састојати само у томе да удружени људи, произвођачи, рационално уреде овај свој промет материје с природом, да га ставе под своју заједничку контролу, уместо да он њима господари као нека слепа сила; да га врше најмањим утрошком снаге и под условима који су најдостојнији и најадекватнији њиховој људској природи. Али то увек остаје царство нужности. Тек изван њега почиње развој људске снаге, која је сама себи

сврха, право царство слободе, али које може процветати само на царству нужности као својој основи” *Капитал*.¹⁸

Чак и да је слобода само појам, да није тог појма постојање човека не би имало свој смисао. Човек је рођен са способношћу да буде слободан, односно да бира, тиме он осмишљава свој живот и суделује у свету – човек креира или открива смисао посредством слободе. Сматрам да је одузимање слободе човеку најокрутнији злочин који постоји. Исто као што човек нема право да одузме туђи живот, тако нема право ни да одузме било који вид слободе.

„Није лако данашњем робу објаснити да је роб...”

Робови су људи који своје незадовољство укидају, али не поништавају радећи за господара. На такав начин роб негира ствари какве јесу и признаје ауторитет. Господар постаје господар не када он то себи призна, него када га роб прогласи и призна као господара. На тај начин је створен први роб, на тај начин се покорављају људи данашњем систему и постају „модерни робови”. Модерни роб одбија да своју егзистенцију стави на коцку тако што ће се борити за своју слободу, и тиме поништава сопствена права. Самим тим кроз развијање господара и робова, развија се и потрошачко друштво које као главне одлике подразумева материјалну културу, индивидуализам, одвајање од друштва и константно такмичење. Друштво својом вољом, својим избором ствара конформисте¹⁹. Човек се води изреком „ако не можеш да победиш – придружи се”, или просто тежи опонашању оних који су степен изнад њега и на тај начин искључује креативност и противи се напретку.

¹⁸ <https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B0>

¹⁹ Конформизам је понашање појединца које је у складу са нормама и очекивањима њему важне друштвене групе. Конформистичко понашање често изискује и много мање труда и енергије, пошто не разматра дугорочне последице. Тако да појединац има избор који је сличан питању – „Шта хоћеш да радиш? Да седнеш и одремаш или да радиш цео дан”.

Хегел је, као и касније Маркс, кроз причу о господару и робу објашњавао да ништа није вечно, па тако ни ропство. То је уједно и основна ставка Марксовог пролетеријата – роб се ослобађа и постаје господар. Исто тако, ова прича о господару и робу има други ниво, а то је да господар не остаје господар, него се врло јасно претвара у роба, прелази из актива у пасив. Онај који је поседовао моћ и новац постаје онај кога поседују моћ и новац. Тако систем одржава самог себе, али приметимо да је овде моћ условљена само новцем на крају дана.

Идеологија се не може заснивати на речима

Дела и спровођење идеје у праксу су оно што чини савршену идеологију. Да би се права једнакост спровела у дело реч *мањина* не сме постојати у политици државе.

Покушаји стварања једнакости у друштву почињу током Француске револуције, идеју једнакости заступали су јакобинци. Јакобинци су били демократски оријентисани револуционари у доба Француске револуције, а име су добили по самостану Светог Јакова у Паризу где им је било седиште. На челу им се налазио Максимилијан Робеспјер, његови следбеници знали су га као непоткупљивог, због његове моралне посвећености револуцији. Био је истакнути члан Комитета јавне безбедности (Комитет јавног спаса) и један од покретача Владавине терора, која је окончана његовим хапшењем и погубљењем. Политички је био вођен идејама Жан Жака Русоа и просветитељства. Тражили су већа права за ситно грађанство и укидање неједнакости засноване на богатству. Основали су Комитет јавног спаса и створили народну војску у којој се нашао млади Наполеон Бонапарте. Донели су 1793. године устав којим су укинати сви остаци феудализма.

Један од најзначајнијих заступника једнакости јесте Карл Маркс. Карл Маркс је немачки филозоф енциклопедијског ума, економиста, историчар, социолог, критичар капитализма и теоретичар социјалистичке мисли, вођа радничког покрета и водећа личност Прве интернационале. У својим делима створио је потпуно нов и оригиналан поглед на свет и друштво, нову интерпретацију светске историје и изложио анализу друштвених односа. Сматра се појединачним писцем који је извршио највећи утицај на светску политику. У социјализму, као што сам већ нагласио у поглављу о економији, приватно власништво не постоји. У програму Марксове идеологије друштво функционише идеално, сви су једнаки, класе не постоје, радници имају сва

права. Али у реалности, у државама у којима су владале или владају комунистичке и социјалистичке партије, увек постоје људи на власти који уживају све могуће ресурсе и, у суштини, поседују сву државну својину, тако да је проблем у томе што праве једнакости нема. У многим, ако не свим, комунистичким државама је народ који вечито страхује од погрешних речи због свемоћне власти, на тај начин слобода говора нестаје. Религија у комунизму је забрањена, тако да је и на том пољу слобода избора укинута. Сматрам да Маркса и његову идеологију можемо сврстати у лоше примере на које морамо у будућности да се угледамо.

Оваквим лошим примером из историје великог дела човечанства браним наслов овог поглавља: „Идеологија се не може заснивати на речима”. Након Француске револуције први пут се јављају оригиналне идеје филозофије анархизма. Први интелектуалац који је употребио термин анархизам у својим делима је Пјер Жозеф Прудон. Он је био француски економиста и социјални филозоф, сматра се једним од првих анархистичких мислилаца и био је први мислилац који је себе звао антихристом. Пјер Жозеф Прудон се родио у Безансону у Француској, 1809. године, као син пропалог ситног сељака који након ликвидације поседа (прогутала га је хипотека) почиње да се бави прављењем бачви, целог живота осећајући носталгију за изгубљеним имањем. Прудон се није помирио са пропадањем тог социјалног слоја који живи искључиво од свог рада, тако да је целог живота изграђивао идеју која ће сиромашнима омогућити социјалну равноправност. Прудон је био затворен од 1849. до 1852. због критиковања Луја Наполеона. После пуштања из затвора живео је у егзилу у Белгији. Пошто је помилован 1862, вратио се у Француску слабог здравља и умро је 19. јануара 1865.

Према Прудону, политички принцип, Држава, гради се на следећим догмама: првобитна поквареност људске природе, битна неједнакост живота, вечни карактер супротности и ратова и фаталност беде. Из ових догми нужно следе:

неопходност Државе тј. покорност, резигнација и вера. Одатле произилази подела народа на касте и класе, које су једна другој подређене, сврстане и поређане у пирамиду на чијем се врху налази власт; административна централизација; правосудна хијерархија, полиција и верски ритуали. Тај систем владе – државе – политичке конституције има за циљ: просвећивање и оправдање покорности грађана Држави; покорност сиромашног човека богатом; радника паразиту; лаика свештенику, итд. Прудон тврди да је Држава организам за одржавање неједнакости, потчињавање и угњетавање људи. Она је зато препрека за стварање праведног поретка.

Није довољно само рећи то да је држава зло већ и то да зло треба уклонити и треба дати одговор на питање како то учинити. Прудон сматра да су избори обична лакрдија, директно законодавство и директна управа су илузије у постојећем систему. Ако се стари поредак заснива на ауторитету и вери тј. утемељен је на божанском праву, нови је заснован на људском праву тј. на спонтаној делатности индустрије сагласно са друштвеним и индивидуалним разумом. Прудон је замишљао друштво у ком би људска етичка природа и смисао за моралну одговорност били тако развијени да би власт, која би регулисала и штитила друштво, била непотребна. Прудон је одбијао коришћење силе у наметању било ког система људима. У идеалном стању друштва, што је он називао анархијом, људи би се понашали на одговоран и етички начин, по својој слободној вољи.

Тешко да је нека друштвена теорија у историји толико погрешно интерпретирана и тако неправедно нападана и осуђивана, као што је случај са анархизмом. Представа коју јавност има о анархистичком учењу углавном се своди на предрасуду да је то гомила бесмислених, али по друштво опасних идеја које позивају на хаос и безумље. Таква разумевања анархизма последица су вековне систематске пропаганде која је и очекивана, будући да се државне власти користе свим расположивим средствима у борби против

критике која угрожава њихову моћ и контролу над друштвом. Анархизам представља најрадикалнју критику државе као чиниоца доминације, система друштвених неједнакости, свих форми манипулације људима; критику владајуће патријархалне цивилизације, капиталистичке експлоатације, национализма, милитаризма, деградирања природне средине. Анархизам устаје против ауторитета који се намеће одозго, против сваке принуде над људима. Власт је принцип који негира људско достојанство и аутономију сваке личности и колектива, и због тога се анархисткиње и анархисти не боре за освајање власти, већ за њено укидање.

Слобода је основни циљ, али и средство анархистичке борбе за хуманије и праведније друштво. Социјална анархистичка револуција треба да у основи буде спонтана и ненасилна како би могла да доведе до пуне еманципације људи. Анархизам је вероватно прва идеологија и филозофија која не прави разлику ни међу половима, за такав потез човечанству су требале хиљаде година, чињеница је да жене никада нису имале једнака права као мушкарци. Некада су жене биле у целом свету, а данас само у појединим културама, власништво својих – прво очева, касније мужева. Тако су некада владари држава своје ћерке још од малих ногу учили покорности и удавали их зарад добијања јаких и богатих савезника. Пријатељство на овакав начин се није куповало само међу владарима него и међу обичним људима. Схватање једнакости на овакав начин јесте разлог зашто верујем да је анархизам следећа степенница у људској еволуцији ума.

Да се идеологија не би заснивала на речима потребно је да се људи воде својим разумом, али да своје идеје спроводе кроз дела својим врлинама. На тај начин човек сједињује Аристотелову етику врлине и Кантову етику дужности кроз анархистичке идеје о једнакости и слободи. Врлине које би појединци градили у друштву би створиле стабилне и добронамерне личности, етика врлина би постала модел васпитања и културе становништва

кроз праксу. Она би ипак своје оправдање имала на неки начин у етици дужности, односно почињала би од разума. Зато што ако говоримо о човеку као слободном – онда морамо представити себе као некога ко има могућност да бира између бар две неједнако добре опције. Једну коју може да бира, и једну коју би требао. На неки начин човек би требао некада да се понаша као оно што није, тј. против своје тренутне жеље. Тачније, требао би се понашати као оно што би требао бити – и управо у томе јесте кључ слободе – да човек постане оно што треба, својом вољом, да се превазиђе и тако постане бољи човек. Настанак овакве идеологије мора своје корене да има у образовању. Човек да би могао истински правилно да размишља и да се понаша на етички начин мора постати интелектуалац. Овакав интелектуалац може да увиди зашто је његова етичка дужност да својим врлинама помаже себи и својој околини при налажењу среће. Подједнако је важно да се слобода учи кроз емпатију, будући да она може директно и нерационално усмерити наше врлине.

Један од најважнијих темеља анархистичког друштва у коме владају врлине јесте породица, али не породица у биолошком смислу. Породица зависи од поштовања и лојалности, када су два човека лојална један другоме они постају породица, они стварају круг љубави. Таква породица ће своје одлуке и кораке доносити заједно, једногласно, јер су свесни да су бића која могу самостално да размишљају, али да својим поступцима одређују живот свом најближем. Тако се у друштву ствара нераскидиви ланац, јака основа, способна само за напредак.

„Анархизам је филозофија новог друштвенога поретка заснована на слободи коју не ограничавају људски закони; теорија о томе да сви облици власти почивају на насиљу те су због тога погрешни и штетни, а онда и непотребни.

Анархизам је једина филозофија која човеку даје његову самосвест; што значи да Бог, држава и друштво не постоје, да њихова обећања не вреде и празна су, јер се могу испунити само човековим подређивањем.” – Ема Голдман

Закључак

Чињеница је да су обични људи у данашњем свету модерни робови, слепи пратиоци свемоћних лидера, затупљени следбеници застарелог система образовања, зависници од својих ауторитета кроз цео свој живот. То слепило човек сам ствара онога тренутка када се препусти линији мањег отпора и када одлучи да не ризикује зарад најпростијег и најпонижнијег преживљавања, свесно или несвесно. Модерни роб је научен да буде ограничен од малих ногу, његово знање, креативност и жеље рангирају се бројевима које називамо оценама. Његов калуп не одређује креативност већ масовни медији. Његова безбедност зависи од одлука власти. Човек мора да се пробуди и прихвати мало бола и ризика зарад среће, када то уради, његовој слободи неће бити краја – без обзира на последице. Пронаћи ће почетне одговоре на сва своја питања, као и разлоге и мотивацију за сваки свој даљи корак.

„А мени се чини да је страх највећа срамота овог свијета, и највеће понижење човјеково. Измахнут је над њим, као бич, уперен у грло, као нож. Човјек је опкољен страхом, као пламеном, потопљен њиме, као водом. Плаши га судбина, плаши га сутрашњи дан, плаши га владајући закон, плаши га моћнији човјек, и он није оно што би хтио бити, већ оно што мора да буде. Умиљава се судбини, моли се сутрашњем дану, послушно понавља закон, понизно се смијеши мрском моћном човјеку, помирено да буде наказна творевина сачињена од страха и постојања.” – Меша Селимовић²⁰

²⁰ <http://www.borut.com/library/texts/selimovic/tvrdjava/>

Литература

1. Петар Кропоткин, *Анархизам и морал*, Просвета, Београд, 1984.
2. Петар Кропоткин, *Анархија*, Центар за либертетске студије, Београд, 2004.
3. https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B0
4. Устав Републике Србије
5. <http://edukacija.rs/izreke-i-citati>
6. Милош Јеремић, *Филозофија*, Клет, Београд, 2014.
7. <http://www.ff.uns.ac.rs/>
8. <http://www.vojvodina.cafe/content.php>

Датум предаје: _____

Комисија:

Председник _____

Испитивач _____

Члан _____

Коментар:

Датум одбране: _____

Оцена _____ ()